
A Ptk. a környezetjogász szemével – gondolatok Pump Judit könyve kapcsán

Fodor László*

2019 utolsó napjaiban látott napvilágot Pump Judit könyve, amely egy némileg talán szokatlan, ugyanakkor újító, gondolatébresztő perspektívában tárgyalja a Ptk. egyes rendelkezéseit. A polgári jog előírásainak „zöld szemüvegen át” történő értelmezése napjainkban időszerűbb kihívás, mint valaha. Ez az ismertető a könyv lapozgatása közben megfogalmazódott gondolatokat tartalmazza a teljesség igénye nélkül.

Kulcsszavak: Polgári törvénykönyv, környezetjog, Pump Judit, ismertetés

The Hungarian Civil Code through the eyes of an environmental lawyer – Thoughts on Judit Pump's book

Judit Pump's book was published in the last days of 2019. The book discusses certain provisions of the Hungarian Civil Code in a somewhat unusual, but at the same time innovative and thought-provoking perspective. Interpreting the provisions of civil law "through green glasses" is a more timely challenge today than ever. This review contains the thoughts expressed while turning the pages of the book without claiming to be complete.

Keywords: Civil code, environmental law, Judit Pump, book review

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.2.1997>

Egykori témavezetőmtől, Prugberger Tamástól első tudományos feladatként 27 évvel ezelőtt egy könyvismertető megírását kaptam. Prugberger professzor maga is kedveli a műfajt: közleményekben gazdag tudományos pályafutása alatt megannyi recenziót írt. Műveiben mindig tetten érhető a különböző jogterületek, illetve nézőpontok ötvözése, összekapcsolása iránti igény, s témái közt a környezetvédelem és a polgári jog viszonyának tárgyalása is többször megjelent. Így, a lapszám szerkesztői által előírányzott, szoros terjedelmi keretek közt talán nem meglepő, ugyanakkor az ünnepi alkalomhoz is illik, ha 85. születésnapján egy témába vágó, a polgári jogi kereteket környezetvédelmi megközelítésben tárgyaló könyvről szóló gondolatokkal köszöntöm őt.

* Egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Környezetjogi és Munkajogi Tanszék.
Orcid: 0000-0002-9971-3347

A Polgári törvénykönyv a környezetjogász szemével című könyv¹ szerzője Pump Judit, nem a klasszikus tudós-tanár-karrier képviselője. Volt oktató a bajai főiskolán, illetve jelenleg is címzetes egyetemi docens a Pázmány Péter Katolikus Egyetem jogi karán. Órákat ad a környezetvédelmi jogi szakirányú továbbképzésben, ahol egyébként az ismertetés tárgyát képező munka tananyagként szerepel. Életenergiája és szakmai tudása, tapasztalatai nagyobb része azonban talán inkább „az élethez” (law in action) kötik őt. Három évtizede a környezetjog és a környezetgazdaságtan művelőit összefogni hivatott EMLA Egyesületben dolgozott, de volt munkajogász építőipari vállalatnál, projekt-menedzser civilszervezetnél, minisztériumi tisztviselő, jogharmonizációs szakértő is, míg utóbb hosszú éveken keresztül (2013–2021) az ombudsmani hivatal vezető főtanácsosaként, azon belül is a jövő nemzedékek szószólója munkatársaként, számos fontos állásfoglalás, figyelemfelhívás, jogalkotási kezdeményezés és az Alkotmánybírósághoz szóló amicus curiae meghatározó szerzőjeként ismerhettük meg őt. E megbízatásáról leköszönve a *Landsupport* című kutatási projekthez csatlakozott a kőszegi székhelyű Felsőbbfokú Tanulmányok Intézetében.

Pump Judit tudományos közleményei nemcsak az elmélet és a gyakorlat kettősségét, hanem a gyakorlathoz fűződő munkakörei szerteágazó problematikáját is tükrözik. Néhány kulcsszóval megvilágítva: fogyasztóvédelem, környezetvédelem, közszolgáltatások, közösségi részvétel, közigazgatási reform. Mind igényli az átfogó látásmódot, a gyakorlatias, problémaorientált megközelítést, s Pump Judit minden közleményében megjelenik ezeken felül a kutatói innováció, a modellekben való gondolkodás képessége, valamint a közjog és a magánjog integrálásának az igénye, mint meghatározó gondolati keret. Már korábbi közleményei közt is van olyan, amelyik címe szerint a környezetvédelem polgári jogi eszközeivel foglalkozik.² De ha jogági gubancokra, a közigazgatástól a pályázatokig vizsgált szabályozási módszerekre vagy a tulajdon és a hulladékös közszolgáltatás viszonyára vonatkozó címeikkel találkozunk közleményei sorában, már sejthetjük, hogy azok mögött is megtaláljuk a Pump Juditra jellemző attitűdöket. Könyvének tehát, amelynek fő kérdése, hogy vajon a magánjog hogyan szolgálhatja a fenntartható fejlődést, vannak előzményei, s azt is elmondhatjuk, hogy Pump Juditnak feltétlenül ott a helye a környezetvédelmi szabályozással „behatóbban foglalkozó” hazai jogászok – éppen Prugberger Tamás által a közelmúltban összeállított, de szerencsénkre több tekintetben is bővíthető – névsorában.³

A könyvet kezünkbe véve az első izgalmas kérdés a műfajé. A kiadó a Jogtudományi Monográfiák című sorozatában jelentette meg, ugyanakkor a szerző

¹ Pump Judit: *A Polgári Törvénykönyv a környezetjogász szemével*. Pázmány Press, Budapest, 2019, terjedelem: 436. ISBN: 9789633083840, e-ISBN: 9789633083758, a kiadvány teljes terjedelmében elérhető a https://jak.ppke.hu/uploads/collection/205/file/Pump_Judit_A_Ptk_a_kornyeztjogasz_szemevel_PazmanyPress_2019.pdf oldalon (2022. 07. 10.).

² Bándi Gyula–Péter Judit–Szlávik János–Kiss Csaba: A környezetvédelem polgári jogi intézményei és a kapcsolódó joggyakorlat. In: Bándi Gyula (szerk.): *Környezetvédelmi jogesetek és a szakértői tevékenység*. KJK-KERSZÖV, Budapest, 2001, 169–218.

³ Prugberger Tamás: A környezet- és természetvédelmi jogtól a fenntartható fejlődésen át a klímavédelmi jogig. In: Szalma József (szerk.): *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken 2018: Éghajlatváltozás és biztonság*. Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, 2020, 43–76.

maga szerényen a jegyzet kifejezéssel illeti előszavában. A külön fejezetben megadott tudományos szakirodalmak köre széles, ugyanakkor részben korábbi tananyagok forrásaira támaszkodik a szerző. Ha csupán gyors pillantást vetünk a tartalomjegyzékére, az leginkább a kommentárokéra emlékeztet, míg az irodalmi szemelvények és a bájos, ugyanakkor jól eltalált, képes illusztrációk egy kissé könnyedebb műfajt sejtetnek. Beleolvasva a szövegbe, a tanulmány vagy az esszé is találó elnevezésnek tűnik. A lényeg azonban talán nem is a forma, hanem a tartalom és a módszer, illetve az a törekvés, hogy a szerző a polgári jogi rendelkezéseket saját tapasztalatain átszűrve elemezze, s rámutasson azokra az értelmezési lehetőségekre, amelyek a bírói gyakorlatot környezetbaráttá tehetik, illetve azokra, amelyek hatása éppen ellenkező lehet. Ebből fakad a könyv hiánypótló jellege és újdonsága is: elszakad a klasszikus megközelítésektől, amelyek a két jogterület kapcsolatát csupán néhány – például a környezeti felelősséghez, a birtokvédelemhez és a szomszédjoghoz, a személyiség védelméhez, a szerződésekhez – tartozó jogintézményben keresik,⁴ és a kódex egészét veszi kiindulási alapul. Így, végeredményben a Ptk. öt könyvből is merít, ideértve a Bevezető rendelkezések, Az ember mint jogalany, A jogi személy, a Dologi jog és a Kötelmi jog egyes rendelkezéseit.

Ezzel egyfelől eléri azt, ami a könyv szorosabb értelemben vett célja – a szakirányú továbbképzésben résztvevő jogalkalmazók orientálása, ezen keresztül közvetve a joggyakorlat fejlesztéséhez való hozzájárulás –, másrészt óhatatlanul is a két érintett szakmai közösség – polgári jogászok és környezetjogászok – által közösen még be nem járt vizekre evez, s ezzel végeredményben vitára, közös gondolkodásra hív. Szálljunk hát hajóra vele!

Társadalmi-gazdasági viszonyainkat, illetve a jogintézmények alkotta tájat személve képzeletbeli tengerünk mélyén és felszínén, mindenekelőtt a szerző által kijelölt irányt kell méltatnom. Ahogyan már ismertetőm absztraktjában is utaltam rá, a környezetvédelem és a polgári jog összekapcsolása ma minden korábbinál időszerűbb kihívás, s egyben talán nagyobb eredménnyel is kecsegtet. Jómagam is környezetjogász lévén ennek szakmai indokát két körülményben ragadhatom meg. Az egyiket az Alkotmánybíróság első környezetvédelmi határozatai már csaknem három évtizede megvilágították. Azok szellemének egyrészt az felel meg, illetve a környezethez való jog akkor érvényesülhet megfelelően, ha a kifejezetten környezetvédelmi szabályok megalkotásán és hatékony érvényesítésén túl a jogrendszer egésze környezetbaráttá válik, azaz a zöld megközelítés mintegy beivódik a jogi értékrend minden szegmensébe. Másrészt az is szükséges, hogy ebben minden hatalmi ág, így az igazságszolgáltatás is betöltse a maga szerepét.⁵ Pump Judit helyesen érzékeli és mutat rá, hogy ez konzervatív (hagyományos) jogértelmezéssel aligha, hanem ahelyett inkább újító módon, az életviszonyok, a

⁴ Súlyom László: *Környezetvédelem és polgári jog*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.; Bándi Gyula: *Környezetjog*. 2., átdolgozott kiadás, Szent István Társulat, Budapest, 2014, 349–362.; Bartus Gábor–Szalai Ákos: *Környezet, jog, gazdaságtan: Környezetpolitikai eszközök, környezet-gazdaságtani modellek és joggazdaságtani magyarázatok*. Pázmány Press, Budapest, 2014, 147–210.; Csák Csilla: *A környezetjogi felelősség magánjogi dogmatikája*. Miskolci Egyetem, Miskolc, 2012.

⁵ Fodor László: A környezethez való jog dogmatikája napjaink kihívásai tükrében. *Miskolci Jogi Szemle*, 2007/1, 5–19.

közösségi értékrend és igények alakulására és alakítására nyitott hozzáállással lehetséges. A másik magyarázat számomra néhány évvel ezelőtt, a környezetvédelem helyi szintjének a vizsgálata során rajzolódott ki, és a hazai jogrendszer lassú, de karakteres, tendenciaszerű átalakulásaként volt leírható. Tartalmában ez nem más, mint a környezetvédelem – és mellette egyébként számos további közérdek – eszköztárában a közigazgatási jogi elemek fokozatos visszaszorulása, lépésről lépésre történő leépítése a „közigazgatási reformok” és a „bürokráciacsökkentés” jegyében, vagy épp a szabályozási környezetet túlságosan színesre festő helyi jogalkotói fantázia megregulázására, ami – nem egy esetben a törvényjavaslatok indokolásában, alkotmánybírósági határozatokban is tetten érhető módon – a magánjog számára nyithat új kapukat.⁶

Ezt a tendenciát, a határvonalak folyamatos eltolódását és elmosódását a közjog és a magánjog között a szerző is érzékelte, illetve a könyv megírása óta is figyelemmel kíséri. A könyv egyik erénye, hogy rámutat e változás, illetve a vonatkozó jogalkotási elképzelések korlátjaira, esetleges hibáira is, amennyiben a polgári jog nem képes minden tekintetben pótolni a közigazgatást. A kettő egymást kölcsönösen kiegészítő együttműködése az ideál.

Az is helyénvaló, hogy – figyelembe véve az elsődleges célközönség sajátos igényeit és talán egyúttal megadva a tiszteletet a klasszikus jogág sajátosságainak –, a szerző kiindulási alapnak, viszonyítási pontnak mindig a magánjogi megközelítést tekinti, s ahhoz képest vizsgálja, mennyiben van helye a környezetjognak.

Némi hiányérzetünk mégis lehet, amennyiben egyrészt az elméleti alapokat egy a téma jelentőségéhez mérve nyúlfarknyi részben fekteti le, másrészt pedig – terjedelmi okokat tartva szem előtt – a kötelmi jogi különös rész elemzését sajnos nem végezhette el.

Az elméleti alapokat lefektető fejezetben tudjuk meg, hogy a környezetpolitika felől közelítve a polgári jog és a környezetjog kapcsolata alapvetően szabályozás-módszertani kérdésként ragadható meg (természetesen a környezetpolitikának vannak már módszerei, eszközei is). Ezt a gondolatot erősíti a hagyományos jogelméleti gondolkodás alapfogalmaira való hivatkozás, amelyben a polgári jog jogág, míg a környezetjog jogterület. Közvetlen szabályozásnak nevezi, amikor a jogalkotó szándéka már eleve kiterjedt a (jelen esetben polgári jogi) jogintézmény környezetpolitikai célhoz rendelésére, míg közvetettnek, amikor az adott eszköz a joggyakorlatban bizonyítja arra való alkalmasságát. Érdekes, hogy a szerző által kevésbé ismert német környezetjogtudományban ez a rendszerezés bevettnek számít, mindenesetre a lényeg, hogy ezzel a szerző a saját maga számára a második kategóriában tárja szélesre a kaput. Így lényegében ez a rövid fejezet nem fejt ki teljesen az elméleti kérdéseket, a célja mindössze az, hogy a szerző saját attitűdjét – témaválasztását, módszerét, célkitűzéseit – tegye megfelelő keretbe.

Ezt azért is tudjuk neki könnyen elfogadni, mert a Ptk. Első könyvét fókuszba állító, következő fejezet több tekintetben is alkalmas az elméleti alapok

⁶ Fodor László: *A falu füstje. A települési önkormányzatok és a környezet védelme a 21. század eleji Magyarországon*. Gondolat, Budapest, 2019, 445. A szerzőtől lásd Pump Judit: A közigazgatási reform hatása a környezetjogi szabályozásra. *Közjogi Szemle*, 2020/2, 17–21.

megfogalmazására, lévén abban alapelvekről szó. Itt érdemes is kicsit elidőzni. A szerző a környezetjog és a polgári jog alapvető különbségét – a Ptk. és a környezetvédelmi törvény hatályának egybevetése során – abban látja, hogy előbbi láthatóvá tesz olyan viszonyokat – az emberek közti viszonyon túl az ember–környezet viszonyt, amelyeket a Ptk. úgymond természetesnek vesz, s nem mindig „nyilatkozik” róluk. Ez azonban nem jelent vakságot. Szép, társadalom-lélektani és etikai kitérőket is engedő példaként a velünk élő fákkal kapcsolatos bírói gyakorlatra hivatkozik a szerző, amely szomszédjogi illetve birtokvitákban gyakran mentette meg az ingatlan határán átnyúló, árnyékoló, netán „szemetelő” fák életét. Ugyancsak a tárgyi hatály körében tárgyalja a vagyon fogalmát, közelebbről is azt a kérdést, hogy vajon mi adja a vagyon értékét az egyik, s mi a másik szempontból. Ez egy óriási téma polgári jogi megközelítése egy a szerző által kiemelt, szűkebb szegmensben, ezért itt feltétlenül utalni kell az ökológiai gazdaságtan művelőinek azon törekvésére, hogy miként lehetne a természeti tőkét vagyonsként értékelni, leltárba venni, az úgynevezett ökoszisztéma-szolgáltatásokat beárazni. Ha ez a törekvés sikerrel jár, az elősegítheti a szerző által oly sokszor említett társadalmi értékrend kívánatos megváltozását. Pump Judit ingatlanforgalmi példájánál maradva ma már alappal jelenthető ki, hogy a forgalom biztonsága, illetve a polgári jogi alapelvek érvényesülése is egyre inkább megköveteli, hogy az ingatlanok (különösen a föld) környezeti állapotát minél teljesebb körben vegyék figyelembe a szerződések megkötésekor. További kérdés, hogy ezt hogyan, milyen szolgáltatásokkal segíti elő a közigazgatás.

Itt merülnek fel még olyan fontos, elméleti kérdések, mint a közigazgatási hatósági aktusok és a polgári jog viszonya, a tulajdonjog korlátozhatóságának határa, vagy a jogalkotó mozgástere a választott szabályozóeszköz lényegének a megváltoztatása terén, összefüggésben azzal, hogy a közjogi intézkedés ellehetetlenítheti-e a magánjogi igény érvényesítését.

A Ptk. értelmezési elveit vizsgálva szükségszerű az Alaptörvény releváns rendelkezéseinek a bevonása, amit a szerző a saját logikáját következetesen alkalmazva, a teljesség igénye nélkül tesz meg. Az Alkotmánybíróság környezetvédelmi alaphatározatára utalva bátran jelentheti ki, hogy a környezethez való jog objektív intézményvédelmi oldalának a polgári jog is része, és akár ugyanolyan fontos lehet, mint a közjogi garanciák. Abban is egyetérthetünk vele, ahogyan az érintett alapjogokat összekapcsolja egymással, illetve a természeti erőforrások megőrzésének kötelezettségét a magánjogi jogviszonyokkal. Ehhez képest a jóhiszeműség és a tisztesség elvéhez tartozó gondolatfüzér egy szűkebb látószöveget képvisel, amennyiben itt az ember és a környezet közti kapcsolat értékalapú megközelítése a kiindulási alap, mintegy felülemelkedve az ontológiai kapcsolaton (s egyben arra építve), azon a tényen, hogy bár az ember a szabályozott cselekvő, a természet az élet (nem csak az emberi élet) objektív feltétele. A példája – otthonteremtés – itt is nagyon életszerű és egyben aktuális, figyelemmel az építési jog fejleményeire. Ez talán az első, de korántsem az utolsó eset, amikor Pump Judit gondolatmenetét olvasva egy a szerző által szem előtt tartott, pozitív jogon felül álló és talán a ma embere által sokszor szem elől tévesztett értékrend, „metajog” sejlik fel. Abban kulcsszerepe van a közösségnek, a közösségi értékrendnek, az egyéni

szükségletek környezettudatos összehangolásának (végeredményben a közérdek és a magánérdek összehangolásának), a kölcsönös elfogadásnak és igazodásnak, adott esetben lemondásnak. Ezt közjogi és magánjogi eszközök egyaránt keretezhetik. Itt a szerző további munkáira⁷ is hivatkozhatok, amelyekben egyrészt a közösség szót valódi tartalommal tölti meg (közösségként értelmezve akár egy ökoszisztéma- vagy közszolgáltatás igénybe vevőinek a körét, akár egy település ingatlantulajdonosait helyben lakásuktól függetlenül), másrészt a közösség által használt környezetben tervezett beavatkozásokat, például építkezéseket a környezeti (jogi) status quo megváltozásaként értékeli, amiről minden esetben előre meg kell (kellene) állapodniuk a közösség tagjainak, elkerülendő a károkat. Bizonyos értelemben egyfajta „társadalmi szerződésről” beszélhetünk.

Az elvárható magatartás elve kapcsán előkerül az Alaptörvény P) cikkében foglalt megőrzési parancs és a környezeti elemek használatával kapcsolatos szakmai követelményrendszer, amelynek az elvárhatósági mérce részévé válása szerzőnk szerint az általános jelleg (foglalkozástól való függetlenség) miatt nem mehetett még végbe. Ebben az egyén „hallgatása” vagy aktív részvétele is szerepet kap, miként a technológiai változásoknak a jelentőségét is megvilágítja a szerző, az elvárhatósági mércének való megfelelés a mikéntje tekintetében.

A jogérvényesítés, a bírói út kapcsán a szerző több példát is felvillant arra vonatkozóan, hogy az igazságszolgáltatás hogyan tette már eddig is magáévá és érvényesítette a környezetjogi elveket, végeredményben jogfejlesztő módon.⁸ Ezekről szívesen olvasnám a szerző önálló tanulmányát, amely az esetleges tendenciákra is kitérhetne.

Ahelyett, hogy a Ptk. egyes rendelkezésein végig kísérem a szerző gondolatmenetét és a könyv többi fejezetét részletesen bemutatnám, csupán néhány útravalót ajánlhatok még az olvasók figyelmébe.

A szemléletmód és a szerzői értékrend „mérése” jegyében rákerestem néhány kulcsszóra a szövegben. Míg a polgári jogász kifejezés egyetlen ízben fordul elő, addig a környezetjogász 217 alkalommal. A környezetjog és annak ragozott formái 461 esetben jelennek meg. A szóhasználat azt mutatja tehát, hogy a könyv a szerző szándéka szerint a polgári jogászok számára világítja meg a környezetbarát kérdésfelvetések, értelmezések lehetőségeit. Két szempontból szükséges ennek az attitűdnek az árnyalása a könyv tényleges tartalma, módszerei alapján. Egyrészt a mondandó korántsem csak a polgári jogászoknak szól. Más szakterületek, természetesen leginkább a környezetjog művelői is megtalálják benne a maguk témáit. A szerző példáit, eseteit ugyanis a biotermékek, a vízvédelem, a levegővédelem, a hulladékgazdálkodás, a földvédelem és más szakigazgatási területek, állami és önkormányzati feladatok érintésével tárja elénk. Másrészt, a

⁷ Egyebek közt Pump Judit: A környezeti felelősség határai. *Pro Futuro*, 2020/2, 189–198.; Pump Judit: A jog konfliktuskezelő és/vagy azt keletkeztető? *Hidrológiai Közlemények*, 2021, különszám, 22–30.; Pump Judit: A zöldenergia-alkalmazás hatása a területi ellátásra. In: Horváth M. Tamás–Bartha, Ildikó (szerk.): *Közszolgáltatások megszervezése és politikái. Merre tartanak?* Dialóg Campus, Budapest, 2016, 231–244.

⁸ Rendkívül izgalmas jogesetekkel, a szövetségi alaptörvény környezeti rendelkezésére hivatkozó ítéletekkel találkozhatunk már a német szakirodalomban. Lásd Fodor László: A környezet védelme a német alkotmányjogban. *Magyar Jog*, 2004/3., 176.

környezetjog kifejezést igen tág értelemben használja. Ha ez egy tisztán környezetjogi munka lenne, azt is mondhatnám, hogy talán túlságosan is tág értelemben. Azok az összefüggések ugyanis, amelyekbe a polgári jogi kérdésfeltevéseit elhelyezi, korántsem csak jogi összefüggések. Ebben az értelemben inkább a környezetvédelem esetenként pontosabb kifejezés lenne a környezetjognál. Ezt a kis pontatlanságot azonban a tágabb összefüggésekre tekintettel nyugodtan tekinthetjük a könyv erényének is.

Itt egy másik szó jut még az eszembe: környezetpolitika. Esetenként akár ezt is használhatta volna a szerző a zöld megközelítések leírásakor. A környezetpolitika egy szakpolitika, amelynek vannak saját céljai, intézkedései, amelyek életviszonyok megőrzésére vagy megváltoztatására, károk megelőzésére irányulnak, illetve amelyek az eszközei között polgári jogi jogintézmények is elhelyezhetők. Ebben az értelmezésben a szerzői gondolatmenet tükrében indokolt kidomborítani egy egyre jelentősebb dimenziót, ami igazolhatja a polgári jognak a szerző által említett alkalmasságát, akár egyenértékűségét a közjogi eszközökével. Általában ugyanis ott, ahol a környezet társadalmi, közösségi konfliktus összetevőjeként jelenik meg, beláthatóan ez a helyzet. A szerző rendkívüli problémaérzékenységről tesz tanúbizonyságot, ahogyan sorra elénk tárja a különféle környezeti és egyben társadalmi konfliktushelyzeteket (a klímaberendezések használatól a zöldmezős beruházásokig, az energiaszegénységtől az uzsoráig), ami egyúttal életszerűvé teszi a jogi kérdésfelvetéseket.

Hasonló asszociációkra vezethet, ha a „mérést” folytatjuk. Néhány jellemző kifejezés és említésük esetszáma: tulajdon/tulajdonos – 961; szerződés – 934; felelősség – 323; birtok/birtokos – 280; közösség – 162; társadalmi – 92; közjog – 91; zavarás/zavaró – 84; közigazgatás – 77; engedély – 57; biztosíték – 54; egyesület – 25.

Zárszóként végül igazat kell adnom a könyv lektorának és egyben ajánlójának, Döme Attilának, aki szerint Pump Judit könyve világossá teszi, hogy a bíró felelőssége messze túlmutat a felek perbe vitt érdekeinek összemérésén. Azt bizonyítja, hogy a környezetjog nem pusztán jogszabályokba foglalt előírások összessége, hanem gondolkodásmód, amely a polgári jogásztól sem lehet idegen. A szerző abból indult ki, hogy az új Ptk. fokozatosan hatályba lépő rendelkezéseinek a bírói gyakorlata még nem érett meg egy olyan, átfogó elemzésre, melynek során megállapítható lenne, mennyiben változtattak az új rendelkezések a polgári jog eszközeinek a környezetvédelmi szabályozó funkcióján. Bízom abban, hogy a megfelelő idő elteltével egy ilyen elemzésre is sor kerül, s abból a szerző is kiveszi majd a részét.

Irodalomjegyzék

- Bándi Gyula: *Környezetjog. 2.*, átdolgozott kiadás, Szent István Társulat, Budapest, 2014
- Bándi Gyula–Péter Judit–Szlávik János–Kiss Csaba: A környezetvédelem polgári jogi intézményei és a kapcsolódó joggyakorlat. In: Bándi Gyula (szerk.):

- Környezetvédelmi jogesetek és a szakértői tevékenység.* KJK-KERSZÖV, Budapest, 2001, 169–218.
- Bartus Gábor–Szalai Ákos: *Környezet, jog, gazdaságtan: Környezetpolitikai eszközök, környezet-gazdaságtani modellek és joggazdaságtani magyarázatok.* Pázmány Press, Budapest, 2014
 - Csák Csilla: *A környezetjogi felelősség magánjogi dogmatikája.* Miskolci Egyetem, Miskolc, 2012
 - Fodor László: *A falu füstje. A települési önkormányzatok és a környezet védelme a 21. század eleji Magyarországon.* Gondolat, Budapest, 2019
 - Fodor László: A környezet védelme a német alkotmányjogban. *Magyar Jog*, 2004/3., 168–179.
 - Fodor László: A környezethez való jog dogmatikája napjaink kihívásai tükrében. *Miskolci Jogi Szemle*, 2007/1, 5–19.
 - Prugberger Tamás: A környezet- és természetvédelmi jogtól a fenntartható fejlődésen át a klímavédelmi jogig. In: Szalma József (szerk.): *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken 2018: Éghajlatváltozás és biztonság.* Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, 2020, 43–76.
 - Pump Judit: *A jog konfliktuskezelő és/vagy azt keletkeztető?* Hidrológiai Közöny, 2021, különszám, 22–30.
 - Pump Judit: *A környezeti felelősség határai.* Pro Futuro, 2020/2, 189–198. <https://doi.org/10.26521/PROFUTURO/2020/2/8679>
 - Pump Judit: *A közigazgatási reform hatása a környezetjogi szabályozásra.* Közjogi Szemle, 2020/2, 17–21.
 - Pump Judit: *A Polgári Törvénykönyv a környezetjogász szemével.* Pázmány Press, Budapest, 2019
 - Pump Judit: A zöldenergia-alkalmazás hatása a területi ellátásra. In: Horváth M. Tamás–Bartha, Ildikó (szerk.): *Közszolgáltatások megszervezése és politikái. Merre tartanak?* Dialóg Campus, Budapest, 2016, 231–244.
 - Sólyom László: *Környezetvédelem és polgári jog.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980
-
-